

חקת תשפ"ב: חוק התיישנות

שולחן ערוך חושן משפט הלכות גביית מלוה סימן צה ס"א

סדר גביית החוב כך הוא: כשהמלוה מוציא שטר חוב מקויים, אומרים ללוה: שלם. אפילו שהה כמה שנים ולא תבעו, <א> אין אומרים: מחל לו כיון ששהה כל כך שנים ולא תבעו, א' א' ואפילו שמענו (א) שנתיאש. (פי' כמו ונואש ממני שאול (שמואל - א כז, א) וזה כי מי שלבו הומה על דבר מה, ואחר כך נח ואינו חושב עוד בדבר ההוא, יאמר עליו (לשון יאוש) מהחוב לגמרי, ואמר: וי לחסרון כיס, <ב> אינו יאוש. (ואפילו ראה המלוה א ב' שכתב כל נכסיו א' } לבניו, {א} ולא כתב למלוה רק קרקע כל שהוא, א') ושתק, אפילו ג' הכי לא אמרינן ב' { דמחל (טור). ב' ואפילו אין שטר חוב יוצא מתחת ידו, ב {ב} אם החייב ג' } מודה.

שו"ת הרא"ש כלל סח סימן כ

שאלה ילמדנו רבינו. ראובן הוציא שטר של אלף זהובים על שבעה מאנשי הקהל ושטר זה יש לו כמו ל' שנים ולא נשאר מן הלויין בחיים זולתי אחד, ובעל השטר תובע לירשי הלויין ומניח לאחד מן הלויין שהוא עדיין חי ואינו תובעו ויש לו ממה לפרוע החוב. והיורשים טוענין שאבותיהם עשו שטר חוב זה על עצמן בעבור הקהל שכן דרך כשהקהל חייבין ממון לשום אדם עושין שבעה מהם שטר על עצמם שאין כל הקהל יכולין לעשות שטר על עצמם, והקהל שבאותו הזמן פרעו השטר כי ראובן זה לא היה אמוד שילוה משלו אלף זהובים לאלו הלויין. ועוד שא"כ למה לא הוציאו בחיי הלויין ובעוד שהקהל קיים, ועוד כי המלוה הזה עברו עליו זמנים הרבה שהגיע לדלי דלות והיה מתפרנס ברצון מן הצדקה אם היו נותנין לו ולא הוציא שטר זה עד שמתו הלויין וכל הדור ההוא. עוד טוענין היורשים כי מאחר שהלוה האחד קיים ואינו רוצה לתבעו גם כי יש לו יכולת לפרוע שמע מינה שטרא ריע הוא ומפני שהחי יודע טיבו של שטר זה אינו מעיז פניו ואולי נתפשר עמו, הדין עם מי, כנראה שהדין עם היורשים כיון שלא הוציאו בחיי אבותיהם. ודמיי לההיא דב"ב (ז'): דאמרינן בהא נמי הלכתא כרב חמא, מדלא אפקיה בחיי אבוהון שמע מינה ציורי ציירי ליה ולא חיישינן לאחזוקי סהדי בשקרי. וכל שכן הכא דלא מחזקינן להו בשקרי אלא אמרינן פרוע הוא ומילתא דשכיחא הוא טפי מדאחזוקי סהדי בשקרי. ועוד כיון שהמלוה לא היה אמוד דמיי לההיא דאמרינן ידענא ביה בחסא דלא אמיד. ועוד כיון שהגיע לדלי דלות אי איתא דשטרא מעליא הוא איבעי לאפוקי ולמתבעיה.

תשובה מה שהבאת ראייה מההיא דרב חמא מדלא אפקי' בחיי אבוהון שמע מינה ציורי צייריה אינה ראייה, דהתם מתוך סברא זו אינו פוסל השובר אלא לא מקרענין ליה דילמא לכי גדלי יתמי מייתי ראייה ומרעי ליה. ומהניא סברא זו מדלא אפקיה בחיי אבוהון וכו' לדחות הגבייה עד שיגדלו היתומים אולי יוכלו לברר שהשובר מזוייף, ואם גדלו היתומים ולא יוכלו לברר זיוף השובר אז ודאי קורעין השטר דמסברא זו לא פסלינן לשובר. וכן מסברא זו מדלא אפקיה בחיי אבוהון אין לנו כח לפסול השטר. ומההיא דחסא אין ראייה, דההיא הא קא יהבי סימנא ויורשי חסא לא היו טוענין בודאי שהממון של חסא. אבל בנדון זה אין לפסול השטר בעניות המלוה שלא תבע עד הנה דשמא לא ידע בשטרות שהניח אביו עד הנה שבא השטר לידו, כדאמרינן הרי שהיתה דיסקיא של אביו מופקדת ביד אחר. הילכך אין לנו כח לפסול את השטר מכח הראיות שהבאת. ואם יראה לדיין שדין מרומה הוא ימנע מלהשתדל באותו הדין. וכן אני עושה כשמביאין לפני שטרות ישנים אני חוקר ודורש להוציא הדין לאמיתו ואם אני רואה באומדנא דמוכח שהדין מרומה ושקר אני אומר שאין לשום דיין מישראל להשתדל בדין זה וזה אני כותב וחותרם ונותן ביד הנתבע.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות גביית מלוה סימן צה ס"ב

ג' צריך לעשות הדיין {ג} דרישה וחקירה בשטרות ישנים שמוציאים אותם, למה לא תבעו עד עתה, אם יראה לו צד רמאות, כדי להוציא הדין לאמיתו.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות הלואה סימן סא

סעיף ט

כז] הרוצה לפסול שטר {יח} מפני שלא הוציאו יז] בי"ח {אביו, ועוד שבא (המלוה) לתכלית העוני ולא הוציאו, {יט} <ד' יח' אין השטר יח) יח' { נפסל בכך; אמנם יש לדיין לחקור ולדרוש להוציא הדין לאמיתו, ואם יראה לו באומדנא דמוכח שהדין מרומה ושקר, יכתוב ויחתום שאין לשום דיין ישראל להשתדל בדין זה, ויתן ביד הנתבע (וע"ל סי' ט"ו ס"ג). הגה: כח] <ה> וכן כל [יא] שטר ישן, יש לב"ד לחקור ולפשפש אחריו (טור סי' צ"ח בשם הרא"ש כלל פ"א סוף סי' ט' / כלל ע"ג סי' י"ג / ומהרי"ק שורש קצ"א / ק"צ), אע"ג שכתוב בו שלא יטעון הנתבע שום טענה נגד השטר, וקבל עליו בחרם ובשבועה, אפילו הכי הב"ד צריך לחקור אחר זה, כט] כדי להוציא הדין לאמיתו (שם במהרי"ק).

שו"ת שבות יעקב חלק ג סימן קפב

בן אחד שהוציא שטר חוב על נכסי אביו מסך ד' מאות ר"ט לאחר מותו והאחין טוענין כיון שהשטר ישן יותר מט"ו שנה ולא תבעו בחיי אביו שהי' עשיר ובנו הי' בתכלית העוני גם הראו כמה כתבים מבנו שבקש מאביו שיתן לו מתנה ואלו הי' חייב לו הי' תובע ממנו חובו מה דינו:

תשובה הנה ע"פ הדין א"א לפסול שטר זה בשביל אומדנות האלה כמ"ש הטור בשם תשובת הרא"ש סי' ס"א ובש"ע שם סעיף ט' אכן לפי שראיתי בתשובת מהרשד"ם חלק חושן משפט סי' שס"ז שכל כה"ג יעשה הב"ד פשרה קרוב לדין ועיין בתשובתי שבות יעקב חלק ב' סי' קמ"ה איזה פשרה מקרי קרוב לדין דהיינו הנחת שלישי או תוס' שלישי ע"ד דברי באריכות ע"כ פסקתי תחלה הברירה ביד מוציא השטר שאם רוצה ליטול השלישי מחובו לפטור היתומים אז מחויבים ליתן לו השלישי ואם תוך מעת לעת לא ירצה ליקח ברירה זו אז הברירה ביד היתומים שאם הם רוצים ליתן לו שני שלישים אז צריך להחזיר להם השטר ואם גם הם אינם רוצים בפשר זה אזי ישבע בעל השטר שבועה חמורה וחייבין היורשים לשלם לו גם אם יעשה הפשר אחד משני דרכים אלו יטילו עכ"פ הב"ד חרם סתם על מי שידע שטענתו שקר ילכד בחרם ב"ד ועיין בתשובת דברי ריבות סי' ק"ט שעשה ג"כ פשר דבר בין צדדים כאלו בשטר ישן בעל כרחו של התובע והנתבע ע"ש וסיים וז"ל וזה משפט של שלום ועל זה נאמר אמת ושלום שפטו בשעריכם ואיש על מקומו יבא בשלום עכ"ל לכן סיימתי בעזה"י בתשובה זו כי כל הדברים חותמין בשלום נ"ל הק' כאש"ע יעקב:

נתיבות המשפט חידושים סימן סא חידושים ס"ק י"ח

נפסל. והמנהג שלא לגבות בשטר ישן. ולפ"ז אם טוען פרעתי קודם שנעשה ישן, נשבע היסט ונפטר, וכן יורשים שמת אביהם קודם שנעשה ישן פטורין. [ביאורים סקי"א]. ושטר ישן הוא, בלא רווחים שלש שנים ועל רווחים שש שנים.

חזו"א חו"מ סי' כב

**בדברי הנה"מ סימן ס"א שהציה מנהג עיין מש"כ בתשובתי,
הלכה למעשה יש לשאול צזה חת פי גדולי הדור שיחיו.**

חזו"א איש - חשן המשפט / קרליץ, אברהם ישעיהו בן שמריהו יוסף / עמוד 101
הודפס נואתר אוצר החכמה

שולחן ערוך חושן משפט הלכות גזילה סימן שסט

סעיף ח

ה וכן מלך ז' { שכעס על אחד מעבדיו ושמשיו מבני המדינה ולקח שדהו או חצירו, אינו גזל, ומותר ליהנות בה; והלוקחה מהמלך הרי היא שלו, ואין הבעלים מוציאין אותה מידו. לא] אבל מלך שלקח שדה או חצר של אחד מבני המדינה שלא בדינים שחקק, הרי זה גזלן, והלוקח ממנו מוציאין הבעלים מידו. לב] כללו של דבר, כל דין שיחקק אותו

המלך לכל ולא יהיה לאדם אחד בפני עצמו, אינו גזל; ו <א> וכל שיקח מאיש זה בלבד, שלא כדת הידוע לכל, אלא חמס את זה, הרי זה גזל. הגה: לג] ז ואם המלך ח' { חקק לבעל אומנות אחד, כגון שחקק למלוה בריבית איזה דבר, לד' י"א דלא אמרינן ביה דינא דמלכותא דינא, הואיל ואינו חקוק לכל (מהרי"ק שורש ס"ו). י"א דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא ח אלא במסים ומכסים התלויים בקרקע, לה] { יב' כי המלך גוזר שלא ידורו בארצו כי אם בדרך זה, אבל בשאר דברים, לא (הרא"ש פ' ד' נדרים בשם הר"מ ומרדכי פרק הגוזל בתרא). לן] ויש חולקין וסבירא להו דאמרינן בכל דבר דינא דמלכותא דינא (מרדכי שם בשם התוס' ות"ה ס' ש"ט), ולכן המלוה על המשכון { יג' יכול למכרו אחר ט' } שנה, הואיל וכן דינא דמלכותא (שם בשם ר"י בר פרץ); וכן הוא עיקר, וכמו שנתבאר לעיל סימן שנ"ו סעיף ז'.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות גזילה סימן שסט

סעיף יא

וכן מלך שגזר שכל מי שיתן מס הקצוב על האיש ישתעבד בזה שלא נתן, ובא ישראל ונתן המס שעל ישראל זה העני, { יח' הרי זה עובד בו מא'] יותר מדאי, { יט' שדין המלך דין, אבל אינו עובד בו כעבד. הגה: ישראל שהיה חייב לעובד כוכבים, [ג] ט והעובד כוכבים מב'] יב' { מכר השטר לישראל, אעפ"י שאסור לדון עם ישראל חבירו בפני עובד כוכבים, ואעפ"י שבא מכח עובד כוכבים, מכל מקום דייני ישראל יפסקו לישראל זה מה שהיה העובד כוכבים מרויח לפני דייני עובד כוכבים, הואיל וישראל זה בא מכחו הרי הוא כמוהו <ב> בכל מה שהיה יכול לזכות לפני דייני עובדי כוכבים שהוא דינא דמלכותא (תשובת הרא"ש כלל י"ח ס' א' וכו"ל ס"ס כ"ו). { כ' <ג> יג' } הנושא אשה במקום שדיני בדיני עובדי כוכבים, ומתה אשתו, לא יוכל אבי אשתו או שאר יורשיה לומר: כל הנושא אשה על דעת המנהג הוא נושא ונדון הדבר בדיני עובדי כוכבים [ד] דאם מתה לא יורשה בעלה או כדומה לזה, וליכא בזה משום דינא דמלכותא (ב"י בסימן כ"ו בשם תשובת הרשב"א), י { כא' } דלא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה, אבל לא יד' } שידונו בדיני עובדי כוכבים, דאם כן בטלו כל דיני ישראל (מהרי"ק שורש קפ"ח קפ"ז).

ש"ך חושן משפט סימן עג ס"ק ל"ו

ועוד, דאי הוי דינא דבקרקע יכול [לכופן] לפדותו לאחר ל', פשיטא דלא הוה למדין מן הגוים לבטל דין תורתנו חלילה, וכדמשמע להדיא מדברי הראב"ד דדוקא בדבר שאין דינו מפורש אצלינו למדין מדיני הגוים אבל לא בדין המבורר אצלינו

סמ"ע סימן שסט

כא'] דלא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך כו'. עיין בדרכי משה [סעיף י"ד] שהביא לשון הרשב"א [המובא בציונים אות ל"ו] קצת בלשון אחר ז"ל, דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא במה שהוא מדיני מלוכה, אבל דינים שדנים בערכאות אין אלו ממשפט המלוכה אלא הערכאות דנין בעצמן כמו שמצאו בספרי דייניהן, שאם אי אתה אומר כן ביטלתם ח"ו דיני ישראל, עכ"ל. ועוד הביא לפני זה דעת מהרי"ק [שורש קפ"ז] והמרדכי [ב"ק ס' קנ"ד] וכתב שכולם שוים בזה ע"ש. ונראה דר"ל דאפילו אם גזר המלך בהדיא לילך בתר דיני הערכאות, דאין על דייני ישראל לקיים זה מכח זה דעלינו לקיים מן הדין דינא דמלכותא, דעל כזה לא אמרו, אלא על דברים שהן מחוקי המלוכה. ולפי זה צ"ל דגם מ"ש מור"ם לפני זה בסעיף ח' ז"ל, ויש חולקין וס"ל דבכל דבר אמרינן דינא דמלכותא דינא, ושכן הוא עיקר, ג"כ כונתו למ"ש רשב"א הנ"ל, ומה שכתב בכל דבר, ר"ל אף שאינו ממסים וארנוניות, והא ראייה דגם בדרכי משה כתב תחילה שלדעת המרדכי בשם התוס' אמרינן בכל דבר דינא דמלכותא דינא, וכתב מיד עליה הא דכתב מהרי"ק דאפילו לאותן דעות היינו דוקא לענין הנהגות של משפטי המלכים כו', ע"ש ודוק:

בית יוסף חושן משפט סימן שסט

כתב מה"ר יעקב ישראל ז"ל בתשובה מה שכתב המרדכי בפרק הגזול בתרא (סי' קנד) בשם ר"י בר פרץ דישאל המלוה לחבירו על המשכון אין זקוק לשמור יותר משנה וכו' ב* והביא ראיה מפרק קמא דגיטין (י:) ותימא אמאי שבק פרק ארבעה נדרים (נדרים כח.) ופרק הגזול בתרא (קיג.) ופרק חזקת (ב"ב נד:) דמייתי מימרא דשמואל דדינא דמלכותא דינא ונ"ל משום דיש אומרים דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בקרקע והם המרדכי פרק הגזול בתרא והרא"ש פרק ארבעה נדרים ויש אומרים דלא אמרינן אלא בדברים שהם להנאת המלך והרב המגיד כתב בפכ"ז מהלכות מלוה (ה"א) דמשמע דהרמב"ם פסק כלישנא בתרא דפרק קמא דגיטין וכתב עוד ויש לפרש לפי דעתם דאף על גב דקיימא לן דדינא דמלכותא דינא הני מילי במה שהוא תועלת המלך וכן נראה ממה שאמר הרמב"ם בפ"ד מהלכות מלכים (ה"א) רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו וכו' וכ"כ בפ"ה מהלכות גזילה (ה"א) אבל מכס שפסק המלך וכו' וצ"ל לפי דרך זו דמאי דאמרינן בפרק חזקת מלכא אמר לא יכול ארעא אלא באיגרתא ודיניה דין וכתבו הרמב"ם בסוף פרק א' מהלכות זכיה (הט"ו) שגם בזה יש תועלת למלך שיחתום השטר ויקח חוקו והרשב"א (י: ד"ה ואי) והר"ן בפרק קמא דגיטין דחו סברא זו וכן כתב הרמב"ן שם (י: ד"ה ואב"א) ובפרק חזקת (נה. ד"ה אם כן) וזו היא כוונת ר"י בר פרץ להביא ראיה מפרק קמא דגיטין ללמדנו דדינא דמלכותא דינא שייך בכל מילי ובנדון דידן פשיטא דלא שייך דינא דמלכותא במה שמתנים השררות עם בעלי הרבית לפי שאינו חק קבוע לקדמונים ואינו כתוב בנימוסיהם אדרבה הוא נגד דתם ועוד דאינו חק כללי לכל המלכות אלא למלוה ברבית בלבד לא לשאר תגרים ועוד שאין השררה מכרחת שימכור המשכונות אלא נותנת לו רשות וכל שאינו מכריח אינו דינא דמלכותא כמו לא ליכול ארעא אלא באיגרתא שהמלך מקפיד על כך כב** וכן כתב נמוקי יוסף (כט:) בשם ה"ר יונה (נה. ד"ה ואריסא) וכן נראה מדברי הרמב"ן (שו"ת סי' ע) שכתב הרב המגיד בפרק כ"ז מהלכות מלוה (שם) עכ"ל:

עליות דרבינו יונה מסכת בבא בתרא דף נה עמוד א

ואריסא דפרסאי ארבעין שנין. פ"י, כגון שהנהיג המלך שתועיל חזקה לגוי בארבעין שנין, הלכך, גוי שלקח מישראל והחזיק בה ארבעים שנה, הופקעה מישראל בדינא דמלכותא, וזכה בה ישראל, אפ"י אם ה"י גזולה ביד הגוי, כיון שאין שם עדי גזילה, ואם לקחה הישראל מן הגוי זכה בה, ואין ישראל ראשון יכול להוציאה מידו, ואע"ג דקי"ל 584 הבא מחמת הגוי הרי הוא כגוי. אבל אין לפרש דישאל שמחזיק בנכסי חברו בארץ פרס, אין לו חזקה אלא בארבעין שנין 585, דסתם חוקי המלך על בני אומתו בלבד הן, ואפ"י אם פירש והטיל הנהגתו על ישראל, כיון שיכול ישראל לכוף את חברו בדיני ישראל ואין המלך כופה אותן לדון באותן דינין והנהגות שהנהיג, נמצא שלא פקע זכותו של ישראל מחמת אותו דינא דמלכותא, אא"כ הלך חברו לדון בפני ערכאות שלהן ודנו אותו, בדינא דמלכותא, שלא קבע המלך אותן דינין על ישראל אלא לענין שידונו אותם בערכאות שלהם כך, ומשמתינן ל"י לבר ישראל שכופה את חבירו לדון בערכאות שלהן, כנ"ב

שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק א סימן עב

בשוכר שאינו רוצה לצאת משום שכן הוא דין המדינה והמשכיר צריך הבית לעצמו כ"א אד"ש תשי"ז. מע"כ ידידי הרב הגאון הצדיק מהר"ר שלום יחזקאל שרגא רובין האלבערשטאם שליט"א האדמו"ר מציעשינאו. הנה מה שהאריך כתר"ה בענין דינא דמלכותא קשה לכתוב בענינים אלו משני טעמים חדא מטעם שכתב בשו"ת השיב משה שהביא כתר"ה שיש מבוכה רבה בין הפוסקים וסתירות רבות וצריך לזה עיון וזמן רב אולי יעזור ה' להבין לאסוקי להלכה וכ"ש לקטני ערך כמוני. ועוד מטעם שבל יתראה ח"ו שאנו מקטינים כבוד המלוכה דמדינתנו בפה אשר אנחנו מחוייבים להכיר להם טובה על החסד שעושים עמנו ועם כל אחבנ"י שבמדינה הזאת ואנחנו מברכים אותם ומתפללים להשי"ת בכל עת ושעה לשלום המדינה ונשיאה ושריה כאשר נצטוינו. ולכן אין רצוני לכתוב ולדון בזה. וגם אין להוסיף על דברי כתר"ה כי שפיר כתב בעצם הענין.

אבל לע"ד בעובדא זו דעשו מדינא דמלכותא שהמשכיר אינו יכול להוציא את השוכר אף אחר שכלתה זמנו כל זמן שרוצה לדור שם. אין הנידון כאן מצד דינא דמלכותא אלא לאלו ששכרו קודם שנעשה הדין שאז היתה השכירות בסתם רק להזמן שהתנו והיה רשאי המשכיר להוציא והיינו צריכין לדון אם יש בזה דין דינא דמלכותא דינא. אבל לאלו ששכרו אחר שכבר נעשה הדין מהמלכות ולא התנו בפירוש שכשיבא הזמן יהיה מחוייב לצאת אלא סתם הוי כהתנו שאדעתא דדין המלכות השכיר לו והשטר שעשו על שתי שנים הוא רק שלא יוכל השוכר לצאת קודם השתי שנים משום שעל השוכר לא עשו המלכות שום דין והוצרך המשכיר לעשות שטר שלא יוכל לצאת, וכן הוא שלא יוכל המשכיר לרבות בדמיה אף כשיתנו המלכות רשות להוסיף, וכן שלא יוכל המשכיר להוציא קודם שתי שנים אף אם המלכות תבטל את דינה. אבל באם יהיה עוד קיים דין המלכות הוי השכירות כהתנו שיהיה הזמן כפי דין המלכות שכל זמן שירצה השוכר לדור שם ידור. וא"כ הוא גם מדין התורה ממילא כבתוך הזמן.

והגע עצמך דהא ברור ופשוט שכל אלו הדינים התלויין במנהג המדינה כגון בב"מ דף פ"ג מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן ומקום שנהגו לזון יזון לספק במתיקה יספק וכגון בדף ק"ג/ב"מ/ במקבל שדה מחברו מקום שנהגו לקצור יקצור לעקור יעקור לחרוש אחריו יחרוש וכדומה **א"צ שיעשה המנהג ע"פ חכמי תורה וגם אף לא ע"פ יהודים דוקא דאף שהנהיגו זה הנכרים כגון שהם רוב תושבי העיר נמי הוא מדין התורה בסתמא כפי המנהג דאדעתא דמנהג העיר נחשב כהתנו בסתמא**. וכן הוא בעניני מכירה מה הוא בכלל המכר שאף שאיכא דינים קבועים בפרקי המכירה בב"ב מה הוא בכלל המכירה מפורש ברמב"ם ס"פ כ"ו ממכירה ובש"ע חו"מ סי' רי"ח סעי' י"ט דהוא רק במקום שאין מנהג אבל במקום שיש מנהג הולכין אחר המנהג והטעם שבסתמא הוא כהתנו שהוא כהמנהג ולכן אין חלוק מי הם שהנהיגו דאף אם הנכרים שהם רוב תושבי העיר הנהיגו, נידון בדין התורה בסתמא כהמנהג.